

СТАЛИЙ РОЗВИТОК В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ТА ЙОГО СКЛАДОВІ

Сморжанюк Т.П.

Розглянуто сутність процесу глобалізації та сталого розвитку. На основі обґрунтування системно-синергетичного підходу досліджено сумісність і протиріччя означених процесів. Порівняльна характеристика глобалізації та сталого розвитку довела наявність протиріч в самій сутності процесів.

Постановка проблеми. Трансформаційні процеси, які пов'язані з реформуванням економіки України і переходом від централізованого планування до ринку, негативно вплинули на розвиток економічної ситуації в країні. Виходячи із загальної стратегії сталого розвитку і ролі кожного підприємства в життєдіяльності країни, підприємства повинні прагнути до того, щоб перетворитися на стійко функціонуючі високотехнологічні, екологічно безпечні організації, здатні забезпечувати людей необхідними благами і створювати матеріальні умови для неухильного підвищення якості їх життя в майбутньому. Для цього цілі, які ставлять перед собою підприємства, мають відповідати цілям концепції сталого розвитку.

Теоретичні дослідження сталого розвитку і глобалізації відбуваються паралельно, хоча ці явища тісно пов'язані та взаємообумовлені, при цьому вони є діалектично суперечливими. Виходячи з цього, головною проблемою є гармонізація і синхронізація сталого розвитку і процесу глобалізації, обґрунтування спроможності їх одночасної реалізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Активізація уваги до проблемних територій знайшла своє відображення в низці наукових публікацій, передусім фахівців з регіональної економіки.

Значний вплив на формування наукових уявлень про сталий розвиток, стабільність, глобалізацію формують праці класиків теорії і методології розвитку економічних систем; розробників теорії циклів та криз; представників фізико-біологічного концептуального підходу в економіці; дослідників теорії глобалізації. Методологічним підґрунтям дослідження стали наукові праці українських та зарубіжних авторів: О.

Білоруса, М. Блауга, Б. Боулінга, В. Гейця, В.П. Залуцький, М. Кондратьєва, В. Коллонтая, Р. Коуза, П. Кругмана, Д. Лук'яненка, В. Лукашевича, Ю. Пахомова, Т. Туниці.

Але, не дивлячись на суттєвий науковий заділ, низка проблемних питань залишається недослідженою, зокрема, невизначеними залишаються шляхи та механізми реалізації сталого екологічно та економічно безпечного розвитку в межах нестійких соціально-економічних систем в умовах глобалізації.

Постановка завдання. Мета статті – розробка теоретико-методологічних концептуальних засад сталого розвитку нестійких соціально-економічних систем в умовах глобальних перетворень.

Виклад основного матеріалу дослідження. Загальноприйнятим критерієм сталого розвитку є стійкість (стабільність). Стійкість – це такий стан соціально-економічної системи, коли немає причин для порушення досягнутої рівноваги.

Головною умовою сталого розвитку є досягнення ринкової рівноваги, тобто такої симетричності процесів, що збалансовує деструкцію і відновлення, розпад і з'єднання, розподіл і інтеграцію.

Під соціально-економічним розвитком В.П. Залуцький розуміє зміни соціальних та економічних показників під впливом реалізації рішень щодо використання соціально-економічного потенціалу [1, С. 163-169], тобто пов'язує досягнення соціально-економічного розвитку з результатами взаємозв'язку між соціально-економічним потенціалом і рішеннями керівників щодо його використання. Концепція сталого розвитку з'явилася в результаті об'єднання трьох основних точок зору: економічної, соціальної та екологічної. Тому здебільшого сталий розвиток розглядають як поняття, основними складовими якого є економічна, соціальна та екологічна компоненти.

Сутність концепції сталого розвитку покладена у його місії та цілях, сформованих по трьом головним аспектам: економічному, соціальному та екологічному. Економічна складова означає оптимальне використання обмежених ресурсів та застосування екологічних – природо-, енерго- і матеріалозберігаючих технологій, включаючи видобуток і переробку сировини, створення екологічно прийнятної продукції, мінімізацію, переробку та знищення шкідливих відходів виробництва. Соціальна складова сталого розвитку орієнтована на людину й спрямована на збереження стабільності соціальних і культурних систем, в тому числі на скорочення числа руйнівних конфліктів між людьми. Важливим аспектом цього підходу є

справедливий розподіл благ між людьми в глобальних масштабах. З екологічної точки зору, сталий розвиток повинен забезпечувати цілісність біологічних і фізичних природних систем, включаючи створене в них людиною середовище [1, С. 163-169.]. Тому окрім групи суто економічних цілей концепція сталого розвитку потребує урахування екологічної та соціальної груп цілей.

Так, С.В. Мартиновим при аналізі складових системи сталого розвитку визначена модель взаємозв'язку складових сталого розвитку (рис. 1.), де головними компонентами являються економічні та екологічні інтереси [2, С. 22]. При порушенні рівноваги між вказаними компонентами в сторону економічних інтересів, стрілочка, що показує рівень суспільного добробуту відхиляється в сторону. Якщо один із компонентів розвиватиметься не правильно, відбудуватиметься перекид в ту чи іншу сторону, таким чином порушуватиметься баланс між складовими та перед системою ставатиме загроза переходу із стану сталого розвитку у стан несталого розвитку.

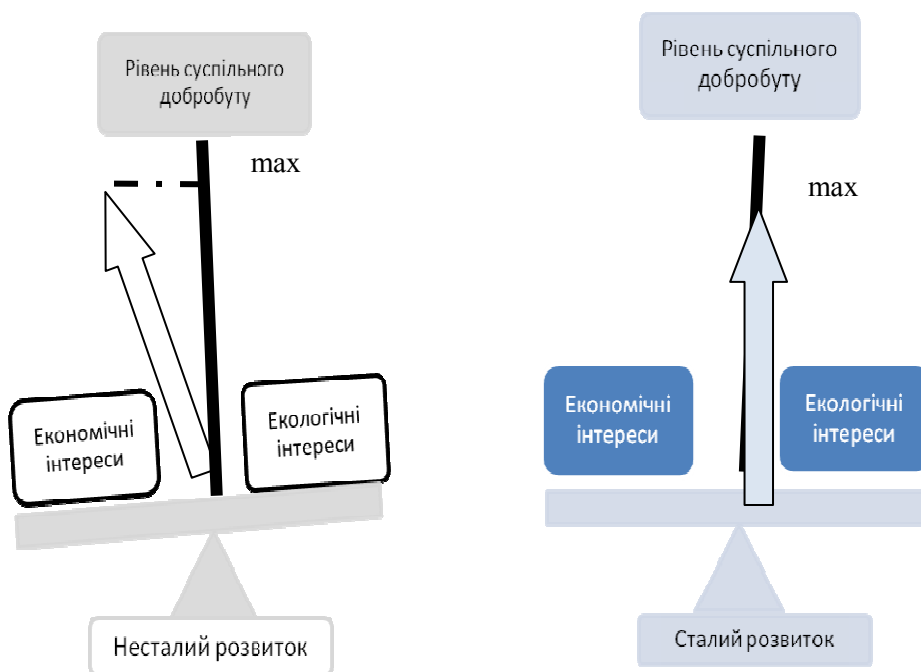

Рис. 1. Модель взаємозв'язку складових сталого розвитку [2, С. 22]

Сталий розвиток – складна категорія, що включає крім перелічених трьох складових, ще три, не менш важливі – правову, політичну, духовну, оскільки без нормативно-правового регулювання процесом сталого розвитку, без політичних програм та спрямувань, без свідомого сприйняття дійсності не стає неможливим і сам сталий розвиток.

Сталий розвиток можна зобразити у вигляді молекули з шістьма рівнозначними ланцюжками, між якими спостерігається тісний взаємозв'язок (рис. 2). Екологічна складова повинна забезпечувати цілісність біологічних і фізичних природних систем. Особливе значення має життєздатність екосистем, від яких залежить глобальна стабільність усієї біосфери.

Розглянемо детально кожен із названих складових.

Під економічною складовою розуміється оптимальне використання природних ресурсів і використання екологічних технологій, включаючи видобуток і переробку сировини, створення екологічно прийнятної продукції, мінімізацію, переробку і знищення відходів.

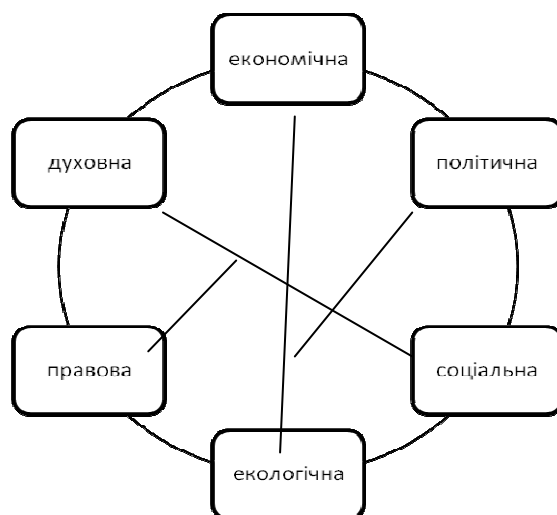

Рис. 2. Складові сталого розвитку

Соціальна складова сталого розвитку орієнтована на людину і спрямована на збереження стабільності соціальних і культурних систем, у тому числі, на скорочення числа руйнівних конфліктів між людьми.

Важливим аспектом цього підходу є справедливий розподіл благ. Бажано також збереження культурного капіталу і різноманіття в глобальних масштабах [3, С. 1120].

Духовна складова представлена рівнем свідомості людини, рівнем організації знаннями.

Основна увага приділяється збереженню здібностей до самовідновлення і динамічної адаптації таких систем до змін, а не збереження їх в деякому "ідеальному" статичному стані. Деградація природних ресурсів, забруднення довкілля і втрата біологічної різноманітності скорочують здатність екологічних систем до самовідновлення.

Політична складова представлена мистецтвом управління суб'єктами сталого розвитку. Правова складова є альтернативою хаотичного розвитку та функціонування підприємств, організацій, міст, держави, що передбачає розроблення та дотримання певних визначених загальнообов'язкових норм, правил поведінки.

Системне узгодження та збалансування шести складових сталого розвитку — завдання величезної складності.

У наслідку порушень балансу між даними складовими виникає загроза збитку, який наноситься або може бути нанесений в майбутньому людині, суспільству і природному середовищу. Зневага компонентами сталого розвитку дуже небезпечна і може привести країну, планету до непоправних наслідків. Ігнорування процесами сталого розвитку згубно впливає як на життєздатність людини, суспільства, ефективність функціонування підприємства, так і на стан природного довкілля, економічну ситуацію в регіоні, місті, країні.

На основі наведеного можна зробити висновки: економічна дійсність дуже багатобічна, а швидкість її зміни випереджає темпи її вивчення, тому правомірно використовувати ситуаційний аналіз. Поява великої кількості якісно нових економічних явищ та процесів, які не можуть бути поясненими і проаналізованими на основі законів і закономірностей, що традиційно використовуються економічною наукою, обумовлює правомірність залучення синергетики як теорії самоорганізації соціально-економічних систем.

Таким чином, синтез ситуаційного аналізу та синергетичного підходу є об'єктивно можливим завдяки їх миттєвій сумісності і логічній непротирічності, що обумовлено їхнім загальним діалектичним походженням.

Крім того, саме означений підхід дозволить відповісти на провідне питання дослідження: чи спроможна система до сталого розвитку в умовах глобалізації. Отже, синергетична система – це сукупність взаємопов'язаних елементів, які утворюють визначену цілісність, що взаємодіють у процесах розвитку. На думку окремих науковців, взаємодія окремих елементів у процесах, які відбуваються у часі набуває вигляду «глобально сталих структур» [4, С. 144-152].

Саме застосування системно-синергетичного концептуального підходу дає змогу визначити специфічні властивості складних систем: нелінійність розвитку, яка може бути викликана наступними чинниками: багатобічність та імовірність функціонування системи; спроможність до саморозвитку; наявність причинно-наслідкових зв'язків; вплив зовнішнього середовища; спроможність системи до саморозвитку, напрямок якого визначається внутрішнім поточним її станом, а зовнішні фактори є, у своїй більшості, другорядними (але є зовнішні чинники, які сприяють або прискоренню, або уповільненню розвитку системи); складна система розвивається циклічно (є життєві цикли розвитку соціально-економічних систем), тому для забезпечення її сталості принципове значення має узгодженість усіх елементів системи за змістом, у часі та просторі.

Враховуючи ці властивості складних систем, варто дослідити сумісність двох, зовнішніх по відношенню до соціально-економічної системи чинників: глобальний розвиток та сталий розвиток.

Порівняльна характеристика глобального та сталого розвитку дозволила виявити наступне:

1. Наявним є протиріччя в самій сутності процесу. З одного боку, глобалізація спрямована на створення єдиного економічного простору з метою отримання безперешкодного доступу до ринків та максимізації прибутків, тобто домінує економічна складова, з іншого – сталий розвиток має на меті оптимізацію співвідношення в системі «економіка-екологія» та створення умов для виживання людства, тобто домінує соціально-цивілізаційна складова. З іншого боку – неможливо реалізувати сталість соціальної сфери та підвищити якісні показники життя усіх членів суспільства без стабілізації економіки та стимулювання економічного зростання.

2. Сталий розвиток є об'єктивним, оскільки підпорядкований загальній меті – запобіганню глобальній екологічній катастрофі, яка загрожує всьому людству, тобто яким би ефективним не був економічний

розвиток, відсутність людини як суб'єкту отримання результату робить його абсурдним.

Навпаки, глобальний розвиток, який має об'єктивно-суб'єктивний характер, завжди підпорядкований визначеним інтересам окремих країн, транснаціональних корпорацій, олігархів.

3. Головною метою сталого розвитку є рівність якісних умов життя для кожної людини, незалежно від нації або національності. Глобалізація має чітку ієрархію (три групи країн), причому яскраво вираженим є процес створення перепон (бар'єрів) на шляху від жебрацької групи до вищої.

Таким чином, право на якісне життя має тільки «золотий мільярд», а останні покликані його забезпечувати. Прикладом цього є загострення проблем поляризації бідних та багатих, розбіжність між якими за роки глобального розвитку зросла в десятки разів.

4. Більшість науковців вважають глобалізацію черговим етапом еволюції людства, що можна приймати як аксіому, тоді як сталий розвиток має циклічний характер, тому є альтернативи в залежності від фази циклу.

5. Глобальний розвиток передбачає поступовий еволюційний перехід системи від нестійкого (нестабільного) до стійкого (стабільного) стану, що відповідає функції саморозвитку складних систем.

На відміну від нього, стало розвиватися може тільки стійка система, а коли вона не має ознак стійкості і стабільності, то перша фаза передбачає їх досягнення за рахунок стабілізації економіки та підтримованого розвитку.

6. Для реалізації головного принципу глобалізації необхідне створення єдиного наднаціонального центру управління, що робить декоративним національне керівництво. В означеній ситуації об'єктивно виникає протиріччя між глобальними і національними інтересами. З одного боку, глобальним розвитком повинен керувати єдиний наднаціональний центр управління; з іншого – кризові глобальні явища не можна вирішувати на глобальному рівні і за рахунок загальних антикризових програм, оскільки мають місце державні та регіональні особливості, отже, з кризою повинне впоратися національне керівництво за рахунок розробки і впровадження національних антикризових програм. Сталий розвиток суспільства потребує прямування «від низу до гори», тобто від меншої системи з чіткими параметрами розвитку до глобальної. Тому визначальним є саме національний рівень, а в межах національного – регіональний.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, згідно концепції сталого розвитку всі цілі можуть бути також згруповані за трьома основними напрямками: економічним, соціальним та екологічним. Зарубіжні підприємства здійснюють свою діяльність відповідно до принципів сталого розвитку, тоді як українські підприємства тільки починають приділяти увагу таким цілям, як екологізація й здійснення соціальних проектів, поряд зі збільшенням обсягів продажів і отриманням прибутку. Для переходу на шлях сталого розвитку кожне підприємство має встановлювати економічні, соціальні та екологічні цілі, розробляти і дотримуватися заходів щодо їх досягнення.

Література:

1. Залуцький В.П. Сутність соціально-економічного розвитку машинобудівних підприємств: методи та принципи їх забезпечення / В.П. Залуцький // Науковий вісник НЛТУ України. – 2009. – Вип. 19.11. – С. 163-169.
2. Мартинов С. В. Забезпечення сталого розвитку аграрного сектору регіону : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.07.02 / С. В. Мартинов. – 2005. – 22 с.
3. Социально-экономический потенциал устойчивого развития: Учебник/ под. ред. Проф. Л.Г. Мельника (Украина) и проф. Л. Хенса (Бельгия). – 2-е изд., стер. – Сумы: ИТД «Университетская книга», 2008. – 1120 с.
4. Туниця Т. Ю. Еколого-економічні засади моделі сталого розвитку / Т. Ю. Туниця // Стратегія розвитку України (економіка, соціологія, право). – 2004. – Вип. 3-4. – С. 740-744.

Abstract

Smorzanuk T.P.

Sustainable development in the context of globalization and its components

The essence of globalization process and sustainable development is analyzed. On the basis of grounding the system method, the coincident and contradiction of this process is analyzed. The comparative characteristic of globalization and sustainable development proved that contradiction are processed in the essence of this process.